

Н. В. Дерстугановакандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЗАГАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ» У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ

Орієнтація сучасної наукової думки на підвищення якості освіти та ефективне впровадження компетентнісного підходу у вітчизняний освітній простір передбачає зростання кількості наукових розвідок та їх актуальність в усіх її ланках, дослідження передового закордонного досвіду, успішна імплементація якого в національний освітній простір можлива за умови не тільки ретельного його вивчення, а й переосмислення з позицій вітчизняних освітніх традицій. Саме тому детального дослідження потребує один із важливих поняттєвих конструктів, що активно артикулюється у сучасному освітньому просторі у зв'язку із запровадженням компетентнісного підходу, а саме: конструкт «загальні компетентності».

На відміну від терміна «компетентність», дослідженню змістового навантаження якого приділено значну увагу в сучасній педагогічній літературі, а поняттєва конкретизація здійснена в Україні на законодавчому рівні, окресленню змісту терміна «загальне» не було приділено достатньої уваги.

Аналіз теоретичної спадщини довів, що ключовим у розумінні поняття «загальне» є уявлення про всеосяжний характер цього феномену з одного боку та виділення лише основного, важливого з іншого боку. Інтерполюючи вище представлений висновок у площину нашого дослідження, логічно розглядати загальні компетентності як важливі, значущість позитивного впливу від грамотного формування та розвитку яких набагато масштабніша, ніж це може здаватися на перший погляд. Обґрунтоване виокремлення та розвиток загальних компетентностей протягом навчання за обраною освітньо-науковою програмою надає випускникові аспірантури можливості успішно реалізуватися не тільки в професійній сфері, а й в інших сферах життєдіяльності.

Огляд наукової літератури дає підстави стверджувати про відсутність єдиного судження вчених щодо визначення поняття «загальні компетентності». Перспективи подальших наукових пошуків полягають у поняттєвому розмежуванні значної кількості активно артикульованих конструктів, що використовуються як синоніми поняття «загальна компетентність» у вітчизняному та зарубіжному освітньому дискурсі.

Ключові слова: загальне, загальні компетентності, здобувачі вищої освіти ступеня доктора філософії.

Постановка проблеми. Визначення переліку найбільш важливих компетенцій, необхідних не тільки для успішної професійної реалізації особистості, а й для активної її участі в економічній, політичній, соціальній та інших сферах життя, спонукало багато міжнародних організацій (Організація економічного співробітництва та розвитку, Інститут ЮНЕСКО, Світовий банк, Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй, Міжнародна організація праці, Європейська комісія та інші) приділити значну увагу проведенню спеціальних масштабних досліджень із цього питання та всебічному аналізу їх результатів.

Освітня політика розвинених країн останнього десятиліття, на думку доктора філософських наук Л. Горбунової, демонструє досвід розвитку та імплементації трансверсальних (трансферабельних, транскультурних, трансдисциплінарних) компетенцій як ключових для XXI століття [8, с. 79].

Успішне впровадження зарубіжного досвіду в національний освітній простір, як загальновідомо, можливе за умови не тільки ретельного його вивчення, а й переосмислення з позицій вітчизня-

них освітніх традицій. З огляду на це, уважного вивчення, на нашу думку, заслуговує конструкт «загальні компетентності» як один із важливих у термінологічному базисі компетентнісного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти окресленої проблеми розглянули у своїх наукових працях Т. Борова, Т. Ведь, Л. Горбунова, Н. Дубова, Н. Ковчин, Ю. Козлова, В. Муромець, С. Омеляненко, В. Петренко, І. Безугла, В. Петюх, М. Дж. Са, С. Серпа, Н. Соболев, Н. Шевченко та інших.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз поняття «загальні компетентності» з позицій вітчизняних освітніх традицій.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих поняттєвих конструктів, за допомогою якого окреслюється перелік обов'язкових компетентностей випускника, є конструкт «загальні компетентності», що складається з двох дефініцій «загальне» та «компетентність».

На відміну від терміна «компетентність», дослідженню змістового навантаження якого приділено

значну увагу в сучасній педагогічній літературі, а поняттява конкретизація здійснена на законодавчому рівні у статті 1 (п. 13) Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) [5] та у статті 1 (п. 15) Закону України «Про освіту» (2017 р.) [6], окресленню змісту терміна «загальне» не було приділено достатньої уваги. Тому, перед тим як шукати відповіді на ключові завдання нашої наукової розвідки, конкретизуємо поняття «загальне».

Питання співвідношення категорій «загальне» та «одиничне» цікавило мислителів ще з часів Давньої Греції. Арістотель, продовжуючи дослідження філософських питань, котрим приділяв увагу його учитель Платон, приймає його постулати щодо домінування загального над одиничним, і пізніше в одній зі своїх фундаментальних праць «Метафізика» він зазначає, що «керівники мудріші не через практичне вміння, а через те, що мають загальне розуміння і знають причини» [1, с. 18].

У філософських пошуках середньовіччя проблема співвідношення категорій «загальне» та «одиничне» посідала одне з провідних місць, виокремившись із часом у течії номіналізму та реалізму.

Один із відомих представників середньовічної філософії періоду її розквіту французький філософ П'єр Абеляр, який був учнем І. Росцеліна – філософа, теолога, першого значного представника номіналізму та Гійома із Шампо – філософа-містика, богослова, представника крайнього реалізму, у своїх роботах намагався подолати крайнощі поглядів своїх учителів, доводячи, що заслуговує на увагу як реальність загального в одиничному, так і одиничне як таке.

Видатний представник німецької класичної філософії Г. Гегель, якого сучасники називали «володарем філософської думки», вважав, що в пізнанні саме загального, а не конкретного полягає сенс пізнання. Німецький філософ зазначав: окреслення загального, визначення понять становить найважливіше в процесі пізнання.

Не втрачає своєї актуальності питання дослідження сутності поняття «загальне», його співвідношення з категоріями «особливе» та «одиничне» й до сьогодні.

Поняття «загальне», «особливе» та «одиничне» у виданні «Філософія: словник термінів та персоналій» (В. Бліхар, М. Козловець) подані як: філософські категорії, що виражають об'єктивні зв'язки предметів і явищ світу та характеризують основні шаблони його пізнання: одиничне – індивідуальне, окреме, обмежене в часі та просторі (форма існування загального в дійсності); загальне – спільні властивості й відношення, на підставі яких певні предмети або явища об'єднують у класи, види, роди; особливе – загальне, реалізоване й виявлене в одиничному» [15, с. 107].

Більш детально досліджувані категорії наведено у «Філософському енциклопедичному словнику» (за ред. В. Шинкарука): «“загальне” – філософська категорія, що виражає (в традиційно-логічному, аристотелівському розумінні) спільність певних класоутворюючих ознак або (в інтерпретації, що бере початок у філософії Гегеля) деякий закономірний зв'язок явищ чи думок, завдяки якому можна говорити про їхні загально-системні характеристики. Категорія «загальне» органічно пов'язана з такими категоріями, як «одиничне» та «особливе». При цьому під «одиничним» розуміється форма реалізації загального в особливому. Коли йдеться про загальне як про закономірний зв'язок, то на відміну від традиційно-детерміністських уявлень про нього (на кшталт «залізної необхідності») в контексті сучасної нелінійної динаміки загальний закон подається у вигляді атрактора, що є домінантним у певному біфуркаційному діапазоні» [16, с. 218].

Багатовікова тривалість дослідження поняття «загальне» в площинах різних філософських концепцій і шкіл та значна кількість запропонованих філософських обґрунтувань та визначень досліджуваного феномену доводять: поняття «загальне» становить філософську категорію, яка розглядається у діалектичній єдності з категоріями «одиничне» та «особливе».

У контексті нашого дослідження цікавимо нас й інший підхід до визначення сутності досліджуваного феномену. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (голов. ред. В. Бусел) термін «загальний» має декілька тлумачень: «1. Який стосується, торкається всіх, усього, поширюється на всіх, на все в цілому. Який охоплює все, всіх. 2. Призначений для спільного користування кількома, багатьма. 3. В якому беруть участь усі присутні. Який виявляється всіма, який виходить від усіх. 4. У повному обсязі, у повній кількості, в цілому; весь. 5. Який містить лише головне, суттєве, без подробиць; основний. Який стосується основ чого-небудь, охоплює всі основні аспекти чогось. 6. Який не має спеціального, фахового ухилу, спеціального призначення. 7. Позбавлений конкретності, схематичний, абстрактний. 8. Який сприймається як відображення багатьох однорідних предметів, явищ і т. ін.» [2, с. 382].

Аналогічне трактування досліджуваного слова, але з деякими відмінностями, було запропоновано набагато раніше (1972 р.) укладачами «Словника української мови» (І. Білодід, А. Бурячок), які серед пояснень досліджуваного слова навели й таке: «Те, що становить суть, основу чого-небудь. У загальних рисах – у короткому викладі, без подробиць» [14, с. 67–68].

Як переконливо свідчить представлена значна кількість пояснень терміна «загальне», не існує

універсального визначення означеного поняття. Подані трактування не виключають одне одного, а доповнюють уявлення про досліджувану дефініцію.

Отже, ключовим у розумінні поняття «загальне» є уявлення про всеохоплюючий характер цього феномену з одного боку та виділення лише основного, важливого з іншого боку.

Інтерполюючи вище наведений висновок у площину нашого дослідження, логічно розглядати загальні компетентності як важливі, значимість позитивного впливу від грамотного формування та розвитку яких набагато масштабніша, ніж це може здаватися на перший погляд. Обґрунтоване виокремлення та розвиток загальних компетентностей протягом навчання за обраною освітньо-науковою програмою надає випускникові аспірантури можливостей успішної реалізації не тільки в професійній сфері, а й в інших сферах життєдіяльності.

Далі зупинимось на основних підходах до розуміння поняття «загальні компетентності» у вітчизняній педагогічній науці.

В. Меньяло, пропонує розрізняти «загальні (загальнокультурні, універсальні, ключові) та спеціальні (специфічні, предметні) компетентності. Загальні компетентності, своєю чергою, зазначає науковець, поділяються на три групи: системні, інструментальні та міжособистісні» [11, с. 33].

На думку Н. Дубової та В. Люльченка, «Загальні компетентності – сукупність соціально-особистісних якостей випускника, що забезпечують здійснення діяльності на певному кваліфікаційному рівні» [4, с. 40].

С. Омеляненко та Н. Омеляненко, погоджуються із «розумінням загальних компетентностей як спеціально організованих (структурованих) наборів знань, навичок, умінь і ставлень, що дозволяють людині набути цілісний досвід вирішення різноманітних проблем, як життєвих, так і професійних, на основі адекватного застосування знань відповідно до конкретного життєвого або професійного контексту» [10, с. 75].

Разом із тим, у вітчизняному науковому дискурсі існує й інший підхід до визначення досліджуваного поняття. Так, група вчених (Ю. Козлова, М. Корніленко, С. Хмель, М. Довгаль, В. Колдунов, Н. Трясак, Г. Клопоцький, О. Худяков, А. Ляліна, Г. Хмель-Дунай), описуючи компетентності магістрів, унікає конструкту «загальні компетентності», використовуючи натомість поняття «соціальна» та «особистісна» компетентності: «Аналізуючи компетентність, як сучасне поняття, можна виділити три її основні складники: професійну компетентність, пов'язану безпосередньо з професійною діяльністю; соціальну компетентність, яка реалізується у вмінні співпрацювати, організувати спільну діяльність колективу задля досягнення цілей, брати на себе відповід-

дальність за спільні результати; особистісну компетентність – здатність до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації, прагнення до постійного підвищення своєї освітньої компетентності» [7, с. 14].

Отже, огляд наукової літератури дає підстави говорити про відсутність єдиного судження вчених у підходах до визначення поняття «загальні компетентності».

Особливої уваги заслуговує перелік компетентностей, які має включати освітньо-наукова програма аспірантури (ад'юнктури) закладу вищої освіти (наукової установи), наведений у п. 27 Постанови КМУ «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. № 261, серед яких: «оволодіння загальнонауковими (філософськими) компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору в обсязі кредитів ЄКТС відповідно до стандарту вищої освіти; набуття універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності, організації та проведення навчальних занять, управління науковими проектами та/або складення пропозицій щодо фінансування наукових досліджень, реєстрації прав інтелектуальної власності в обсязі кредитів ЄКТС відповідно до стандарту вищої освіти; здобуття мовних компетентностей, достатніх для представлення та обговорення результатів своєї наукової роботи іноземною мовою (англійською або іншою відповідно до специфіки спеціальності) в усній та письмовій формі, а також для повного розуміння іншомовних наукових текстів з відповідної спеціальності в обсязі кредитів ЄКТС відповідно до стандарту вищої освіти» [12]. Отже, у представленому документі здійснено визначення видів компетентностей, які повинні набути випускники аспірантур (ад'юнктур) закладу вищої освіти (наукової установи) відповідно до Національної рамки кваліфікацій без їхнього розподілу на загальні та фахові компетентності, але при аналізі перелік представлених у документі компетентностей стає зрозумілим, що саме розвитку загальних компетентностей приділено суттєву увагу.

Звернемося до відповідних методичних рекомендацій, в яких подано визначення поняття «загальні компетентності»

У Методичних рекомендаціях щодо розроблення освітніх програм зазначено: «загальноприйнятим є поділ компетентностей на дві групи: предметно-спеціальні (фахові) компетентності (subject specific competences) та загальні компе-

тентності (generic competences, transferable skills) Згідно з визначенням перші залежать від предметної області, саме вони визначають профіль освітньої програми та кваліфікацію випускника, саме вони роблять кожну освітню програму індивідуальною. Але існують й інші, не менш важливі, компетентності, якими студент оволодіває в процесі виконання даної освітньої програми, але вони носять універсальний, не прив'язаний до предметної області характер. Це, наприклад, здатність до навчання, креативність, володіння іноземними мовами, базовими інформаційними технологіями тощо. Хоча ці загальні компетентності повинні бути збалансованими із спеціальними компетентностями, при розробленні освітніх програм їх розвиток обов'язково повинен бути запланований» [13, с. 9–10].

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо розроблення стандартів вищої освіти, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 01 червня 2016 року № 600 «Про затвердження та введення в дію Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти» із змінами згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 30 квітня 2020 року №584, «Загальні компетентності – універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача вищої освіти в різних галузях та для його особистісного розвитку» [9, с. 5]. Зазначено, що «перелік загальних компетентностей корелюється з описом відповідного кваліфікаційного рівня НРК» та має «містити 5–15 компетентностей з врахуванням рівня освіти». У згаданих методичних рекомендаціях наведено перелік обов'язкових загальних компетентностей освітнього ступеня бакалавра. Інші загальні компетентності для всіх освітніх рівнів обираються з переліку проекту TUNING [9, с. 14–16].

Тому вважаємо логічним розглянути трактування конструкту «загальні компетентності», подане у проекті TUNING.

«В проекті Тьюнінг було вирішено розрізнити загальні компетентності (універсальні уміння та навички) і фахові (спеціальні предметні) компетентності, хоча було прийнято, що ключовими результатами університетських програм будуть фахові компетентності» [3, с. 61]. «Коли ми говоримо про загальні компетентності, ми маємо на увазі такі речі як здатність до аналізу і синтезу, загальні знання, обізнаність із станом справ в Європі та світі, здатність до незалежного мислення, співпраці та спілкування, наполегливість, лідерські якості, здібності до організації і планування. Іншими словами, ми говоримо про якості, які потрібні в багатьох ситуаціях, не тільки в тих, які безпосередньо пов'язані з певною предметною областю» [3, с. 44].

Отже, розуміння загальних компетентностей у згаданих методичних рекомендаціях подане у контексті чинного законодавства України з урахуванням наукового надбання європейського простору вищої освіти, а саме: загальні компетентності вважаються не менш важливими, ніж фахові компетентності для подальшої успішної реалізації в професійній, соціальній та особистісній сферах життя та розуміються як універсальні навички та вміння, спільні для всіх програм підготовки.

Висновки і пропозиції. Поданий теоретичний аналіз одного з базових поняттєвих конструктів компетентісно орієнтованої парадигми вітчизняної системи освіти – «загальні компетентності», дозволяє зробити висновок про відсутність єдиного визначення означеного конструкту у вітчизняному науковому дискурсі.

Сучасне розуміння поняттєвого конструкту «загальні компетентності» ускладнено наявністю великої кількості його визначень. Значна кількість підходів до окреслення сутності досліджуваного поняття та запропонованих формулювань свідчить про багатозначність і місткість цього конструкту, обумовлює широту його використання у сучасній педагогічній літературі. Також слід зазначити, що у сучасній науковій літературі до конструкту «загальні компетентності» наведено значну кількість синонімів (загальнокультурні, універсальні, ключові [11, с. 33], generic competences, transferable skills [13, с. 9], універсальні уміння та навички [3, с. 61], трансверсальні (трансферабельні, транскультурні, трансдисциплінарні) [8, с. 79] та інші).

Представлене дослідження не вичерпує порушеного питання. Перспективи подальших наукових пошуків полягають у поняттєвому розмежуванні значної кількості активно артикульованих конструктів, що використовуються як синоніми поняття «загальні компетентності» у вітчизняному та зарубіжному освітньому дискурсі.

Список використаної літератури:

1. Арістотель. Метафізика / пер. з давньогрец., передмова і прим. О. А. Юдіна. Харків: Фоліо, 2020. 300 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Вступне слово до Проекту ТЬЮНІНГ – гармонізація освітніх структур в Європі. Внесок університетів в Болонський процес. Режим доступу: https://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf (дата звернення 18.08.2022).
4. Дубова Н. Самостійна робота майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі як умова формування загальних та фахових компетент-

- ностей. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. Вип. 2. С. 36-43
5. Закон «Про вищу освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 18.08.2022).
 6. Закон «Про освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 18.08.2022).
 7. Козлова Ю. В. Значення загальних та фахових компетентностей у навчанні магістрів у галузі «Стоматологія» на кафедрі патологічної фізіології ДЗ «Дніпропетровська медична академія» / Ю. В. Козлова, М. О. Корніленко, С. І. Хмель, М. А. Довгаль, В. В. Колдунов, Н. С. Трясак, Г. А. Клопоцький, О. Є. Худяков, А. Ю. Ляліна, Г. М. Хмель-Дунай. *Медична освіта*. 2019. № 1. С. 13-17.
 8. Культурно-гуманітарні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій: Монографія / Л.С. Горбунова, М.А. Дебич, В.В. Зінченко, І.М. Сікорська, І.В. Степаненко, О.М. Шипко / За ред. І.В. Степаненко. Київ: ІВО НАПН України, 2018. 226 с.
 9. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Режим доступу: http://edu-mns.org.ua/img/news/8982/Methodichni_rekomendaciji_2020_z_Nakazom.pdf (дата звернення 18.08.2022).
 10. Омеляненко С. В. Формування загальних компетентностей майбутніх фахівців у процесі моделювання професійних ситуацій. *Науковий вісник Львівської академії. Серія : Педагогічні науки*. 2020. Вип. 7. С. 73-79.
 11. Підготовка докторів філософії (PhD) у Запорізькому національному університеті: навчально-методичний посібник / В. І. Меньяло та ін. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 152 с.
 12. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-п#Text> (дата звернення 18.08.2022).
 13. Розроблення освітніх програм: методичні рекомендації / Авт.: В. М. Захарченко, В. І. Луговий, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова; за ред. В. Г. Кременя. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 120 с.
 14. Словник української мови / І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін. том 3. Київ «Наукова думка», 1972. 744 с.
 15. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.
 16. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 744 с.

Derstuganova N. The essence of the concept of «general competences» in the national scientific paradigm

Orientation of the modern scientific thought on improving the quality of education and the effective implementation of the competence approach in the national educational space presupposes an increase of the number and relevance of scientific research in all branches, the study of advanced foreign experience, the successful implementation of which in the national educational space is possible not only if it is carefully considered, but also while rethinking it from the standpoint of national educational traditions. That is why one of the important conceptual constructs, which is actively articulated in the modern educational space in connection with the introduction of the competence approach, requires a detailed study, it is the construct «general competences».

In contrast to the term «competence», the study of the content load of which is given considerable attention in modern pedagogical literature and the conceptual specification is carried out at the legislative level of Ukraine, but the identification of the meaning of the term «general» was not given sufficient attention.

The analysis of the theoretical heritage proved that the key to understanding the concept «general» is the idea of the comprehensive nature of this phenomenon on the one hand and highlighting only something that is main, important on the other hand. Interpolating the conclusion presented above into the topic of our research, it is logical to consider general competencies as important, the significance of the positive impact from competent formation and development of which is much larger than it may seem at first glance. Reasoned identification and development of general competences during the course of study under the chosen educational and scientific program provides the postgraduate student with opportunities for his\her successful realization not only in the professional sphere, but also in other spheres of life.

A review of the scientific literature gives a reason to talk about the lack of a unified judgment of scientists in the content load of the concept «general competences». The prospects for further scientific research consist in the conceptual demarcation of a significant number of actively articulated constructs, which are used as synonyms of the concept «general competences» in national and foreign educational discourse.

Key words: *general, general competences, postgraduate students, obtaining PhD degrees.*